

Чернівецький національний університеті мені Юрія Федьковича

Навчально-науковий Інститут фізико-технічних та комп'ютерних наук

Кафедра електроніки і енергетики

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
“Лазерні прилади і системи”

вибіркова

Освітньо-професійна програма “Мікро- та наносистемна техніка”

Спеціальність № 153 “Мікро- та наносистемна техніка”

Галузь знань 15 “Автоматизація та приладобудування”

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Навчально-науковий Інститут фізико-технічних та комп'ютерних наук

Мова навчання українська

Розробники: Стребежев Віктор Миколайович, доцент, к.ф.-м.н., доцент

Профайл викладача (-ів)

<http://ptcsi.chnu.edu.ua/teachers/%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b1%d0%b5%d0%b6%d0%b5%d0%b2-%d0%b2%d1%96%d0%ba%d1%82%d0%be%d1%80-%d0%bc%d0%b8%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b0%d0%b9%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%87/>

Контактний тел. 0992624184

E-mail: v.strebezhev@chnu.edu.ua

Сторінка курсу в Moodle <https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=1101>.

Консультації

Очні консультації: **понеділок з 16.00 до 17.00**

Онлайн-консультації: **понеділок з 17.30 до 19.00**

1. Анотація дисципліни (призначення навчальної дисципліни)

Курс “Лазерні прилади і системи” для студентів закладів вищої освіти є навчальною дисципліною з вивчення фізичних основ та конструкційних принципів сучасної лазерної техніки, наукових рекомендацій і технічних рішень, при виконанні яких створюються різноманітна квантова апаратура. В основу функціонування цієї апаратури та устаткування покладено застосування квантових явищ для генерації, підсилення, модуляції та перетворення висококогерентних монохроматичних електромагнітних хвиль. В курсі розглядаються науково обґрунтовані методи проектування, технічні засоби і рішення, які дозволяють оптимальним чином створювати схеми і конструкції квантових приладів, зокрема квантових стандартів часу, довжини і частоти, квантових генераторів й підсилювачів, лазерів і модуляторів, дальномірів і гіроскопів, а також лазерних систем зв’язку, лідарів, гірометрів, приладів обчислювальної техніки, систем обробки, запису та відображення інформації. Переваги вивчення дисципліни “Лазерні прилади і системи” полягають у тому, що отримані компетентності дадуть студентам основи свідомого освоєння нових теоретичних, технологічних, конструкційних та матеріалознавчих підходів щодо сучасної лазерної техніки, що допоможе їм стати досвідченими спеціалістами в області мікро- та наносистемної техніки, яка зв’язана із використанням лазерних приладів і систем.

2. Мета навчальної дисципліни:

Метою викладання навчальної дисципліни “Лазерні прилади і системи” є оволодіння студентами базовими знаннями з фізичних основ і процесів, напрямків розвитку, принципів і методів сучасної лазерної техніки, основ наукових рекомендацій і технічних рішень, при виконанні яких створюються різноманітна квантова апаратура для генерації, підсилення і перетворення когерентних хвиль, формування у студентів базових знань з практичної побудови та конструювання квантових генераторів, квантових підсилювачів, лазерів і модуляторів, дальномірів і гіроскопів, лазерних систем зв’язку, лідарів, гірометрів, приладів обчислювальної техніки, систем обробки, запису та відображення інформації, а також застосування лазерних приладів і систем в різних областях науки і промисловості.

3. Пререквізити. Засвоєння матеріалу даної дисципліни передбачає знання основ дисциплін “Квантова механіка”, “Фізичні основи електроніки”, “Фізика твердого тіла”.

4. Результати навчання

знати:

- фізичні основи і фізичні ефекти, що визначають взаємодію квантової системи з електромагнітним полем, застосування квантових явищ у

приладах і системах для генерації, підсилення і перетворення когерентних хвиль;

- науково обґрунтовані методи проектування, технічні засоби і рішення, які дозволяють оптимальним чином створювати схеми і конструкції квантових приладів та систем;
- основні принципи і моделі, сучасні наукові основи лазерної техніки, на яких ґрунтується побудова та конструювання квантових генераторів, квантових підсилювачів, лазерів і модуляторів, дальномірів і гіроскопів, лазерних систем зв'язку, лідарів, гірометрів, приладів обчислювальної техніки, систем обробки, запису та відображення інформації, а також застосування лазерних приладів і систем в різних областях науки і промисловості

вміти:

- застосовувати і аналізувати науково обґрунтовані методи проектування, технічні засоби і рішення, які дозволяють оптимальним чином створювати схеми і конструкції квантових приладів та систем;
- оптимізувати фактори (густина енергії, інтенсивність випромінювання, частота та кількість імпульсів), які підвищують ефективність використання квантових приладів;
- забезпечувати здійснення безпечної діяльності при роботі з лазерною технікою;
- аналізувати теоретичні моделі і технологічні принципи, технічні засоби і рішення, сучасні наукові основи лазерної техніки, що застосовуються при розв'язанні завдань мікро-та наносистемної техніки;
- проводити вимірювання основних характеристик лазерних приладів і систем, визначати їх параметри.

Програмні результати навчання

ПР 2. Застосовувати знання і розуміння математичних методів для розв'язання теоретичних і прикладних задач мікро- та наносистемної техніки.

ПР 3. Застосовувати знання і розуміння фізики, відповідні теорії, моделі та методи для розв'язання практичних задач синтезу пристроїв мікро- та наносистемної техніки.

5. Опис навчальної дисципліни

5.1. Загальна інформація

Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість		Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	3	6	4,0	120	30	-	-	15	75	-	залік

5.2. Дидактична карта навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	пр	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Параметри взаємодії квантів з речовиною та технологічні лазерні прилади						
Тема 1. Вступ. Лазерне випромінювання, принципи генерації та характеристики.	13	2	-	2	-	9
Тема 2. Аналіз режимів роботи лазерів.	16	4	-	2	-	10
Тема 3. Методи керування лазерним променем та його модуляція у квантових приладах.	15	4	-	2	-	9
Тема 4. Будова та функціонування технологічних лазерних приладів різного типу.	16	4	-	2	-	10

Разом за змістовим модулем 1	60	14	-	8	-	38
Модуль 2						
Змістовий модуль 2. Застосування лазерних приладів і систем в науці та промисловості						
Тема 5. Лазерні системи для запису інформації, обчислювальної техніки та голографії.	16	4	-	3	-	9
Тема 6. Лазерні прилади для радіолокації, радіоастрономії та біомедичних досліджень.	16	4	-	2	-	10
Тема 7. Напівпровідникові лазери для волоконно-оптичних ліній зв'язку.	13	4	-	-	-	9
Тема 8. Лазери для контрольно-виміральної апаратури, робототехніки, воєнної техніки та інші квантові прилади.	15	4	-	2	-	9
Разом за змістовим модулем 2	60	16	-	7	-	37
Усього годин	120	30	-	15	-	75

5.2.1. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Лабораторна робота №1. Вивчення будови та юстування твердотільних і газових лазерів.	1
2	Лабораторна робота №2. Ознайомлення з будовою і роботою технологічних лазерних установок.	2
3	Лабораторна робота №3. Одержання напівпровідникових плівок за допомогою імпульсного лазерного випромінювання в статичному вакуумі.	2
4	Лабораторна робота №4. Різка та свердління отворів за допомогою лазерного випромінювання.	2
5	Лабораторна робота №5. Визначення енергії та потужності лазерного випромінювання фотоелектричним методом та лазерна обробка	2

	напівпровідників.	
6	Лабораторна робота №6. Визначення параметрів лазерного випромінювання інтерференційним методом і контроль товщини плівок.	2
7	Лабораторна робота №7. Зварювання металів за допомогою потужного лазерного випромінювання.	2
8	Лабораторна робота №8. Виготовлення та підгонка параметрів плівкових резисторів методом лазерної обробки.	2

5.3. Зміст завдань для самостійної роботи

№	Назва теми	Кількість годин
1	Лазерне випромінювання, принципи генерації та характеристики. Активні квантові речовини. Методи інвертування заселеності. Оптичні резонатори. Резонансна частота спектральної лінії випромінювання – відмітка еталонного часу.	9
2	Аналіз режимів роботи лазерів. Частота генерації імпульсного твердотілого лазера. Конструкція системи охолодження і термостабілізації лазерних головок. Графоаналітичний метод розрахунку конструктивних параметрів імпульсного твердотілого лазера. Розрахунок енергетичних характеристик. Плівковий лазер з розподіленим зворотнім зв'язком. Методики розрахунку основних характеристик лазерів.	9
3	Будова та функціонування технологічних лазерних приладів різного типу. Парамагнітні кристали – активні речовини квантових підсилювачів. Рубін – активна речовина лазера. Нестационарне теплове поле і теплопровідність активної речовини. Ефект Саньяка і кільцевий інтерферометр – резонатор. Кільцевий лазер і його основні характеристики. Основні рівняння кільцевого лазера і явища захоплення різниці частоти. Методика розрахунку основних характеристик кільцевого лазера.	10
4	Методи керування лазерним променем та його модуляція у квантових приладах. Фізика процесів модуляції і перетворення лазерного випромінювання та пристрої керування. Управління частотою лазерного випромінювання. Тепловий і фотоелектричний	10

	принципи перетворення оптичної потужності в електричну. Модуляція та управління лазерним випромінюванням. Фізичні принципи, класифікація і основні характеристики модуляторів лазерного випромінювання. Електрооптичний ефект в кристалах. Неперервний оптичний рефлектор.	
5	Лазерні системи для запису інформації, обчислювальної техніки та голографії. Цезієвий атомно-випромінювальний стандарт частоти. Аміачний мазер – активний стандарт частоти. Квантові стандарти частоти оптичного діапазону довжини хвиль. Застосування і перспективи квантових стандартів. Лазери в обчислювальній техніці, медицині та біології.	10
6	Напівпровідникові лазери для волоконно-оптичних ліній зв'язку. Особливості каналу зв'язку. Характеристики оптичного каналу. Системи телекомунікаційного лазерного зв'язку. Лазерні дальноміри і гіроскопи. Принципи проектування лазерних гіроскопів.	9
7	Лазери для контрольно-вимірювальної апаратури, робототехніки, воєнної техніки та інші квантові прилади. Електрооптична модуляція позарезонаторного неперервного випромінювання. Фотопружність і акустооптичні модulators випромінювання. Метод модуляції добротності резонатора. Лазер з призмовим затвором. Електрооптичні затвори. Пасивні модulators добротності. Неперервний оптичний дефлектор. Дискретний оптичний дефлектор. Нелінійні оптичні ефекти і перетворення лазерного випромінювання.	9
8	Лазерні прилади для радіолокації, радіоастрономії та біомедичних досліджень. Застосування лазерів у технології напівпровідників: лазерна обробка кристалів та епітаксійних шарів і плівок. Переваги лазерного зв'язку та лазерної технології. Режими введення випромінювання в зону обробки. Технічні характеристики промислових установок.	9

6. Система контролю та оцінювання

Види та форми контролю

Формами поточного контролю є усна чи письмова (тестування, реферат, лабораторна робота) відповідь студента, модульна контрольна робота та ін.

Формами підсумкового контролю є залік.

Засоби оцінювання

Засобами оцінювання та демонстрування результатів навчання можуть бути:

- контрольні роботи;
- стандартизовані тести;
- реферати;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;

- завдання на лабораторному обладнанні,
- інші види індивідуальних та групових завдань.

Критерії оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни

Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни.

Знання студентів на заліку оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів за шкалою ECTS та національною шкалою на заліку з дисципліни “Лазерні прилади і системи”:

Студент має відповісти на три питання до дисципліни “Лазерні прилади і системи”, які поставлені у відповідному білеті. За відповідь на перше і друге питання у білеті студент може максимально одержати по 13 балів, на третє питання – 14 балів, результати цих відповідей додаються. Результати заліку оцінюються відповідно до прийнятої уніфікованої університетської шкали - 40 балів від загальної 100-бальної, при цьому по окремих питаннях білета виставляється:

0–2 балів. Студент виявляє слабе уявлення про суть предмету Лазерні прилади і системи.

3-5 балів. Студент має фрагментарні уявлення з предмету вивчення і може відтворити окремі його частини. Знає деякі закономірності квантових явищ в активному середовищі, але не розуміє їх призначення.

6-7 балів. Студент невпевнено знає окремі розділи, означення, факти, щодо квантових явищ в активному середовищі, але неповно розуміє конструкцію та функціонування лазерних приладів, елементів і систем.

8-9 балів. Студент за допомогою викладача відтворює основні частини навчального теоретичного матеріалу, дає визначення основних понять і формулює окремі закони й

закономірності, що розглядалися в курсі.

10-11 балів. Студент самостійно відтворює значну частину навчального матеріалу, формулює

закони й закономірності, що розглядалися в курсі, але допускає несуттєві помилки. Може пояснити процеси або явища, які стосуються принципів курсу Лазерні прилади і системи.

11-12 балів. Студент самостійно відтворює практичний і теоретичний навчальний матеріал,

пояснює суть фізичних основ курсу Лазерні прилади і системи, узагальнює їх, але допускає неточності.

12-14 балів. Студент вільно володіє засвоєними знаннями і використовує їх у нестандартних

ситуаціях, самостійно оцінює суть явищ і процесів квантової електроніки, встановлює зв'язки між різними розділами, має системні знання з предмета, аргументовано використовує їх, у тому числі в проблемних ситуаціях; самостійно знаходить і використовує інформацію згідно з поставленим завданням; аналізує додаткову інформацію.

У відомість обліку успішності та залікову книжку (індивідуальний навчальний план) студента заноситься сумарна кількість балів поточного (0-60 балів) та підсумкового контролю

(залік; 0-40 балів) згідно наступної таблиці:

У випадку сумарної кількості балів від 50 до 100 залік студенту **зараховано**, у протилежному випадку – **незараховано**.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
	Оцінка (бали)	Пояснення за розширеною шкалою
Відмінно	A (90-100)	відмінно
Добре	B (80-89)	дуже добре
	C (70-79)	добре
Задовільно	D (60-69)	задовільно
	E (50-59)	достатньо
Незадовільно	FX (35-49)	(незадовільно) з можливістю повторного складання
	F (1-34)	(незадовільно) з обов'язковим повторним курсом

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота) T1, T2 ... T8 – теми змістових модулів											Екзамен (Кількість балів)	Сумарна к-ть балів	
Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2						40	100
T1	T2	T3	T4	-	-	T5	T6	T7	T8	-	-		
6	8	8	8	-	-	8	8	6	8	-	-		

7. Рекомендована література

Методичні та наукові роботи автора

- 1) Olena Maslyanchuk, **Viktor Strebezhev**, Petro Fochuk, Ihor Fodchuk, Mykola Sorokatyi, Aleksey Bolotnikov, and R. B. James "The effect of laser treatment on the morphology of graphene/CdTe x-ray and γ -ray detectors" // Proc.SPIE.– 2020, 11494, <https://doi.org/10.1117/12.2570634>
- 2) **V.M. Strebezhev**, I.M. Yuriychuk, P.M. Fochuk, V.V. Strebezhev, V.G. Pylypko, M.O. Sorokatyi/ Ellipsometric studies and scanning electron microscopy of Cd_{1-x}Mn_xTe films and layers modified by laser irradiation // Proc. SPIE. – 2020, 11369, 113691E. <https://doi.org/10.1117/12.2553967>
- 3) **Strebezhev V.M.** Preparation of Cd_xMn_{1-x}Te crystal surface by laser irradiation for the creation of barrier structures /V.M. Strebezhev, G.I. Vorobets, P.M. Fochuk, V.V. Strebezhev, I.M. Yuriychuk, Y.G. Dobrovolskyi, S.V. Nichyi // Proceedings of IEEE, ELNANO. – Kyiv, 2019. – P. 330-334.
DOI: 10.1109/ELNANO.2019.8783834
- 4) A.I. Savchuk, P.M. Fochuk, V.V. Strebezhev, G.I. Kleto, I.M. Yuriychuk, Y.B. Khalavka, Yu.K. Obedzynskiy, **V.M. Strebezhev**/ The effect of laser treatment on the morphology and structure of CdSb-Cd_{1-x}Mn_xTe and CdSb-In₄(Se₃)_{1-x}Te_{3x} thin film heterojunctions // Applied Surface Science. – 2017. – V.418. – P. 536-541. Імпакт-фактор: IF=2,982
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169433216325788?>
- 5) **V. Strebezhev**, I.Yuriychuk, P. Fochuk, S. Nichyi, Yu. Dobrovolsky, V. Tkachuk, M. Sorokatyi, Yu. Sorokatyi. Determination of the structural state and stability of the laser crystallized Cd_{1-x}Mn_xTe crystal surface // Informatyka. Automatyka. Pomiaru. Politechnika Lubelska (PL). IAPGOS. – 1/2020. – P. 40-43.
<http://doi.org/10.35784/iapgos.918>
- 6) О.В. Галочкін, В.М. Жихаревич, Г.І. Раренко, **В.М. Стребезhev**, Я.Д. Захарук, С.Г. Дремлюженко. Вплив потужного мілісекундного лазерного випромінювання на глибину проплавленого шару в кристалах CdTe та Cd_{0,8}Mn_{0,2}Te // Фізика і хімія твердого тіла. – 2012. – Т. 13, № 1. – С. 224-229.
- 7) Гацкевіч А.І., Іулеу Г.Д. Рарэнка А.І., Саучук А.І. **Стрэбязжау В.М.** Захарук З.І. Мадыфікацыя паверхневых слаёў крышталяу CdMnTe уздзеяннем наносекунднага лазернага выпраменьвання // Весці нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, серыя фізіка-матэматычных навук, № 3, 2008. – С.94-96.
- 8) Melnychuk T.A, **Strebegev V.N.** Vorobets G.I. Laser synthesis of thin films and layers of In₄Se₃, In₄Te₃ and modification of their structure. // Applied Surface Science, V.254 (2007) P.1002-1006.

9) E.I. Gatskevich, G.D. Ivlev, A.I. Rarenko, A.I. Savchuk, **V.N. Strebegev**, Z.I. Zakharuk. Modification of $Cd_{1-x}Mn_xTe$ crystal surface layers by nanopulsed laser irradiation // Applied Surface Science. 2007. – V.254. –N4. – P.993-996.

10) Vorobets G.I., Vorobets O.I., **Strebegev V.N.** Tanasyuk Yu.V. Laser gettering of structural – impurity defects in the contacts of metal – intrinsic CdTe with a Schottky barrier. // Applied Surface Science, V.254 (2007) P.942-947.

Основна

1. З.Ю. Готра, Я.В. Бобицький. Лазерні методи обробки в мікроелектроніці. – Львів.: Світ; 1991. – 168с.
2. У.Я. Швець, Л.Б. Дмитрієва. Квантова електроніка. Навчальний посібник. – ЗДІА. 2003. – 148 с.
3. Ю.В. Байбородин, Основы лазерной техники. – К.: Вища школа, 1988. – 383с.
4. Малышев В.А. Основы квантовой электроники и лазерной техники. – М: Высш.шк., 2005. – 543 с.
5. Реди Дж. Промышленное применение лазеров. – М.: Мир: 1981. – 638с.
6. О'Шна, Дональн и др. Лазерная техника. – М.: Мир: 1980. – 256с.
7. У. Дьюли. Лазерная технология и анализ материалов. – М.: Мир: 1986. – 504с.
8. Справочник по лазерной технике. – М.: Энергоиздат, 1991. – 544 с.
9. Ридли Б. Квантовые процессы в полупроводниках. – М: Мир, 1986. – 304 с.
10. Смит Р. Полупроводники. – Изд. 2-е. М: Мир, 1982. – 560 с.
11. Мосс.Т., Баррел Г.,Эллис Б. Полупроводниковая оптоэлектроника. – М: Мир, 1976. – 431с.
12. Панков Ж. Оптические процессы в полупроводниках. – М: Мир, 1973. – 456 с.

Допоміжна

13. Кейси Х., Паниш М. Лазеры на гетероструктурах. – Т.1–2. – М.: Мир, 1981. – 660 с.
14. А.А. Щука. Электроника. Учебное пособие. – СПб, БХВ-Петербург, 2006. – 800с.
15. Степаненко И.П. Основы микроэлектроники. – Москва: Лаборатория базовых знаний, 2003. – 488 с.
16. Шалимова К.В. Физика полупроводников. – М.; Энергия, 1978. – 312 с.
17. Тауц Я. Оптические свойства полупроводников в видимой и ультрафиолетовой части спектра. – М: Мир, 1967. – 75с.

Інформаційні ресурси

1. <http://e-learning.chnu.edu.ua/> - Сайт дистанційної освіти ЧНУ.
2. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/32034/1/Kvantova_elektonika.pdf
О.С. Кривець, О.О. Шматько, О.В. Ющенко. Квантова електроніка
Навчальний посібник. Суми. 2013.
3. apd.ipt.kpi.ua/infusions/downloads/downloads.php?file_id=155
[PDF] Квантова електроніка. Лекції.